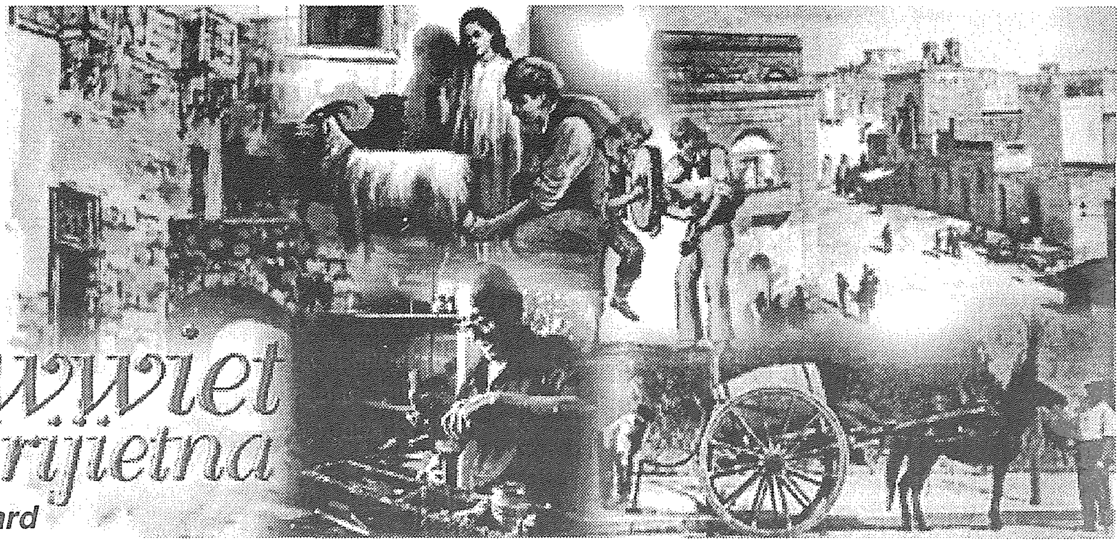

drawwiet missirijietna

Anton F. Attard

IL-BARRIERI F'GĦAWDEX

F'Għawdex insibu diversi tipi ta' barrieri skond liema kwalita' ta' blat wieħed ikun irid jaqta'. Għaldaqstant, l-ewwel osservazzjoni li nixtiequ nagħmlu hi dwar liema tipi ta' blat insibu f'Għawdex. Il-ġeoliġija tal-gżejjer Maltin turina li f'dawn il-gżejjer insibu ħames kwalitajiet ta' blat, jiġifieri:

5. Żonqor ta' Fuq,
4. Rina,
3. Tafal Ikħal,
2. Franka,
1. Żonqor ta' Taħt.

F'Għawdex insibu barrieri tista' tgħid ta' l-istrati jew saffi kollha ta' blat, għalkemm illum mhux kollha huma wżati. Nibdew miż-Żonqor jew Qawwi ta' Taħt. Barriera taż-Żonqor ta' Taħt kienet tinsab f'Ras il-Qala u oħra qrib Ħondoq ir-Rummien. Minn din il-barriera kien jinqata' ġebel iebes ħafna li jista' jiġi illustrat u jidher qisu rħam. Infatti dan kien jissejjaħ irħam ta' Għawdex. Minn dan il-ġebel saru xogħlijiet fil-Katidral ta' Għawdex, fil-Katidral ta' Liverpool u fil-Knisja Parrokkjali tal-Marsa. Dan il-ġebel iebes tal-Qala ntuża wkoll biex bih saru bosta monumenti f'Malta u Għawdex bħalma huma l-monumenti ta' l-Assedju l-Kbir fil-Belt Valletta, dak tal-Gwerra fil-Furjana, u l-Monument tal-Gwerra fit-Tokk, ir-Rabat, Għawdex. Il-blat tal-barriera ta' Ħondoq ir-Rummien intuża wkoll biex bih inbnew il-*breakwaters* tal-Port il-Kbir u ta' l-Imġarr ta' Għawdex.

Barriera importanti tal-blat taż-Żonqor ta' Taħt kienet tinsab f'Wied Ħmar qrib ta' Kerċem u li jiżbokka f'Wied il-Lunzjata. Minħabba ċ-ċaqliq ta' l-art dan il-blat jinsab kważi fl-istess livell tas-saff tal-blat taż-Żonqor ta' Fuq li jinsab in-naħa tan-nofs in-nhar tiegħu. Minn din il-barriera ta' Wied Ħmar inqata' l-blat kollu tas-sekonda li bih inbnew is-swar il-ġodda tal-Kastell (1595-1622). Il-ġebel kien jinġarr minn dan il-post għal fuq il-Għolja tal-Belt fuq il-karrettuni miġbudin mill-bhejjem.

Il-blat taż-Żonqor ta' Taħt jissejjaħ ukoll blat tas-Sekonda. Dan il-blat jinqata' wkoll biex minnu jsir il-ġir fil-kalkari li kienu jinsabu l-aktar fl-inħawi ta' Sannat u tal-Munxar għalkemm storikament nafu li kienet tinsab kalkara antika ħafna qrib ta' fejn illum hemm il-Kunvent tal-Patrijiet Kapuċċini, ir-Rabat, Għawdex, imsejħa Forn il-Ġir, li l-ġir tagħha aktarx kien jintuża fil-bini tas-swar il-qodma tal-Kastell ta' Għawdex. Aktar qrib lejna insibu wkoll kalkara l-Imġarr, Għawdex, li l-ġir tagħha aktarx kien jintuża fil-bini tat-Torri Garzes li kien jinsab l-Imġarr u l-bini tas-swar tal-Forti Chambrai.

Il-blat taż-Żonqor ta' Taħt tajjeb ukoll biex minnu jagħmlu ż-żrar, imma dan ix-xogħol aktar isir f'Malta milli f'Għawdex peress li f'Għawdex iż-żrar isir mill-Qawwi ta' Fuq.

Niġu issa għas-saff ta' blat tal-Franka. Dan hu l-aktar saff importanti li minnu jinqata' l-ġebel għall-bini, għaliex blat pjuttost artab u jinħadem sewwa, kemm biex jintagħar kif ukoll biex jitnaqqax fuqu xogħol tal-lavur u ta' l-iskultura. Qabel xejn irrid ngħid li s-saff tal-Franka fih diversi taqsimiet. Fih il-blata ħadra, l-aktar li tkun fil-wiċċ, u li dari kienet tintuża għall-kwiener u għaċ-ċangaturi tal-fran. Din il-blata tirreżisti ħafna in-nar. Fih il-blata l-kaħla u l-blata tar-ratba li malli tara l-arja tinħall u ssir trab. Fih il-blata tal-ġulġliena li hi tajba għall-bini, imma tkun imtektka u tirreżisti ħafna l-arja tal-baħar u l-erużjoni. Fih imbagħad il-Franka proprja li tfisser blata ħielsa minn kull impuritajiet. L-aħjar Franka jingħad li kienet tinqata' mir-raħal ta' Sannat. Pero', kien hemm ukoll blat minn din il-kwalita' fir-raħal tax-Xewkija u l-aktar fl-irħula ta' San Lawrenz, wara ta' Kerċem, u fil-Għarb. Infatti, l-inħawi tal-punent ta' Għawdex għadhom sa llum l-aqwa postijiet minfejn

jinqata' l-blat tal-franka għall-bini. Barrieri enormi jinsabu fl-inħawi ta' wara l-Għadira ta' Sarraflu li minn uħud minnhom għadna naraw ħerġin tagħbijiet kbar ta' ġebel biex jaqdu l-ħtiġijiet ta' l-industrija tal-bini ta' gżiritna.

Fuq is-saff tal-franka nsibu s-saff tat-tafal ikħal. Hawnhekk xi ħadd għandu mnejn jistaqsini, mela t-tafal blat? Iva, skond il-ġeoloġija, it-tafal jissejjaħ ukoll blat, blat artab. Naturalment, il-blat tat-tafal ma kienx jinqata' biex jibnu bih. It-tafal kien jintuża l-aktar biex bih jagħmlu l-fuħħar u statwetti żgħar jew pasturi. L-aktar post magħruf li minnu kien jieħdu t-tafal kien dak tal-Għolja tal-Veċċa jew ta' Camilleri qrib il-Għasri. Bil-fuħħar kienu jagħmlu kull xorta ta' reċipjenti bħalma huma qolol, qnanet, ġarar, dorog, u saħansitra katusi ta' l-ilma. Il-fuħħar imkisser kienu jużawh ukoll biex bih jagħmlu d-deffun għall-kisi tal-bjut u l-ibbattmar tal-bjar qabel ma daħal is-siment.

Iktar 'il fuq mis-saff tat-Tafal hemm is-saff tar-Rina (ramel isfar) jew blata safra. Dan is-saff ta' blat hu iktar importanti f'Għawdex milli f'Malta. F'xi bnadi hu oħxon mhux ħażin, imma f'bosta bnadi oħra bil-kemm jidher. Per eżempju, fuq il-Għolja ta' Gelmus, qrib ir-Rabat, is-saff tar-Rina hu verament imponenti, l-aktar f'dik in-naħa li tħares lejn il-Gran Kastell. Tant hu isfar dan il-blat li dari kien jingħad li fih id-deheb u l-merkurju! Iżda, imbagħad, fil-Għolja tal-Mixta bil-kemm jidher. Dan il-blat mhux importanti biex jintuża għall-bini minħabba li jitfarrak malajr. Għalhekk, ma nsibux barrieri tar-Rina. Imma hawnhekk tajjeb ngħidu li dan it-tip ta' blat intuża biex bih jibnu xi ħitan tal-fortizza ta' Chambrai fl-Imġarr, Għawdex. Ma nafux eżatt minfejn inqata' dan il-blat imma aktarx inqata' min-Nadur jew mill-istess blat tal-Għolja ta' Ras it-Tafal fejn inbniet il-fortizza. Ir-ramel sabiħ qisu deheb tar-Ramla l-Ħamra tnissel minn din il-blata. Ir-Rina jew ramel ta' dan il-blat tintuża wkoll mid-dilettanti tal-presepju Għawdxin biex biha jagħmlu l-egħlieqi fil-presepju tagħhom.

Hawnhekk nixtieq ngħid li l-oniċe taż-Żebbuġ, li dari kien magħruf bħala Alabastru Għawdxi, tnissel fis-saff tar-rina li jagħmel ukoll parti mill-blat tal-Għolja taż-Żebbuġ.

Niġu issa għall-aħħar saff, dak ta' fuq nett, jiġifieri ż-Żonqor ta' Fuq jew blat tas-samm. Dan il-blat ġie li jissejjaħ ukoll tal-Prima jew Qawwi ta' Fuq għaliex hu mill-aktar iebes. Dan il-blat jinqata' l-aktar biex minnu jagħmlu z-żrar. Barrieri taż-żrar insibuhom fil-Mixta, ix-Xagħra, u n-Nadur. Hawn ta' min jgħid li dari ż-żrar kien jitkisser bl-idejn, b'martell apposta, xogħol ta' paċenzja kbira. Ġebel iebes taż-Żonqor ta' Fuq jintuża wkoll biex bih isiru l-kurduni tal-bankini, l-ewwel ftit filati tal-bini biex jaqtgħu l-umdita' jew l-indewwa, għetiebi u ċangar ta' l-art. Dan il-ġebel jissejjaħ ukoll ġebel tal-presepju minħabba l-varjeta' tassew sabiħa ta' ġebel li jinqata' minn dan is-saff, l-aktar fejn jitħallat mar-Rina, u li minnhom isiru l-presepji tradizzjonali

Il-barriera taż-żonqor f'Ħondoq ir-Rummien, fil-Qala, mnejn inqata' ħafna ġebel għall-monumenti f'pajjiżna.

Għawdxin tal-ġebel.

Dari l-qtugħ tal-blat tal-franka u taż-Żonqor ta' Taħt kien isir kollu bl-idejn. L-aktar għodod importanti kienu dawn: il-baqqun li kien ikun ta' żewġ tipi, dak tal-franka u l-ieħor tal-qawwi, il-landi, iċ-ċapep, l-ispnajjar, il-mazza, il-lieva jew pal u l-menża li kienet tkun ta' żewġ

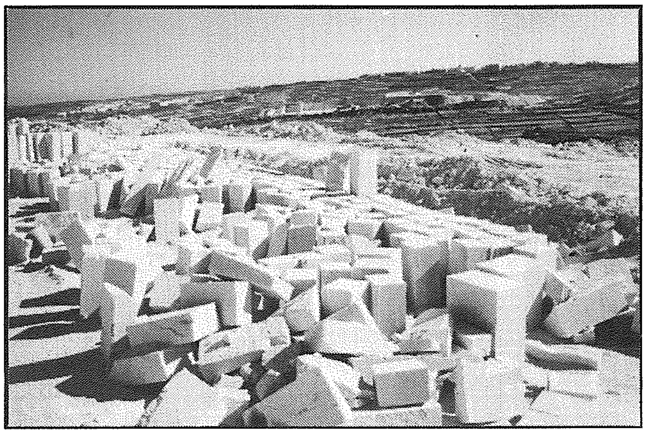

Waħda mill-barrieri tal-franka fin-naħat tal-Wardija f'Kerċem, mnejn qed jinqata' l-ġebel għall-bini tad-djar bħalissa.

xorta, jiġifieri dik li jġorruha tnejn min-nies u dik li jġorruha erbgħa min-nies, skond il-kobor tal-ġebla li kienu jkunu jridu jġorru. Il-qtugħ tal-blat kien isir billi l-ewwel idawru l-blata li jkunu jridu jaqtgħu bit-trinek jew bħal kanali dojoq, imbagħad iħaffru l-kinnieri jew pettijiet fil-ġenb il-mikxuf tal-blata u fl-aħħar isammru fihom l-ispnajjar li kienu jkunu bħal kunjardi kbar li jagħtu fuqhom bil-mazza sakemm il-blata kbira, jew tratt blat, tinqata' minn ma' ommha. Il-blata, imbagħad, titqassam f'kantuni skond id-daqsijiet li jkun irid tal-barriera biex jilħaq il-ħtiġijiet ta' min ikun għamel l-ordni għall-ġebel.

Hemm ħafna x'wieħed jgħid dwar il-barrieri u l-qtugħ tal-ġebel kif kien isir dari. Illum ix-xogħol isir bil-magni, b'iżjed ħeffa, b'inqas tbatija, imma m'għadux interessanti bħal dari.